

Openluchtmuseum 's-Hertogenbosch

'Goegelde gij ok al?'

Om meer te weten te komen over het verleden, gaan we naar het Openluchtmuseum in Arnhem, bezoeken we een archief of bekijken we tentoonstellingen van archeologische vondsten. Toch kunnen we ook dichterbij huis overblijfselen uit het verleden tegenkomen. Op de Bossche warenmarkt in het centrum bijvoorbeeld.

Zowel in het Bossche dialect als in het dialect uit omliggende dorpen dat we aan de kramen horen of zelf spreken, zijn nog altijd middeleeuwse kenmerken te horen. Dat lijkt opmerkelijk, want dialecten, dus ook het Bosch, zijn in de loop der jaren erg veranderd. Onder andere doordat we steeds meer contacten buiten onze eigen streek hebben, wringt de standaardtaal zich steeds meer het dialect binnen. Verder wordt het Standaardnederlands als voertaal op scholen gebruikt, waardoor vooral jongeren steeds meer van deze taal door hun dialect mengen. Gaandeweg verliezen dialecten zo steeds meer van hun verschillen met de standaardtaal.¹ Dat begint met het verdwijnen van woordenschat,² maar krijgt pas echt vorm, als ook de grammatica (klankregels, woordvorming en zinsbouw) wordt aangetast.

Middeleeuws juweeltje

Een mooi voorbeeld van een grammaticale constructie die de tand des tijds heeft doorstaan, is een middeleeuws juweeltje in Brabantse dialecten zoals het Bosch. Het komt voor in zin (1) en (2). De

letterlijke vertaling staat eronder. De vertaling van *-de* is opengelaten.

- (1) Wè *doede-gij* nou?
Wat doe-(?)-jij nou?
Wat doe jij nou?
(2) Wè *doede* nou?
Wat doe-(?) nou?
Wat doe je nou?

Als er geen nadruk is, zoals in zin (2), valt *gij* blijkbaar weg. In het meervoud geldt hetzelfde voor *gullie*. Dat is raar. We kunnen zowel in het Bosch als in het Standaardnederlands best woorden weglaten, maar normaal gesproken alleen het eerste zinsdeel van een zin:

- (3) Ben zô trug.
Ben zo terug.
Ik ben zo terug.
(4) Makt niks uit.
Maakt niets uit.
Dat maakt niets uit.

Hoe is nu dat raadselachtige *-de* achter de persoonsvorm in zin (1) en (2) het beste te vertalen? Weijnen neemt aan dat *-de* is ontstaan doordat *ge* is opgegaan in de t-uitgang van het werkwoord.³ Ondersteuning voor deze aanname vond ik bij Van Gestel e.a.⁴ Zij analyseren de Middelnederlandse vorm van *wilten wildi* als een versmelting van de persoonsvorm *wildet (wilt)* met het persoonlijk voornaamwoord van de tweede persoon meervoud *ghi (gij)*. Daarom lijken de Bossche zinnen (1) en (2) het resultaat van achtereenvolgens twee taalkundige verschijnselen: clitisatie (hechting) gevolgd door versmelting, waardoor het persoonlijk voornaamwoord zo in het werkwoord opgaat, dat het met het blote oor

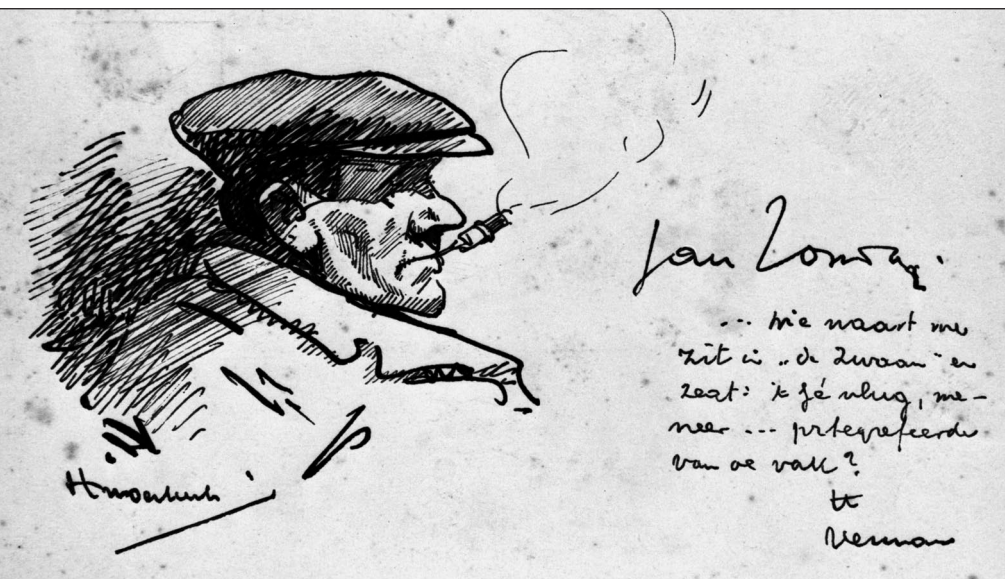
Spaanse invloeden – een Bodega – en veel dialecten op de markt, ca. 1930. (Stadsarchief, *ansicht in Historisch-Topografische Atlas*)

Wordt er anno 2000 nog dialect gesproken tussen de geraniums? (Stadsarchief, *ansicht in Historisch-Topografische Atlas*)

niet meer te horen is.⁵ Ook Van den Berselaar⁶ is van mening dat het persoonlijk voornaamwoord van de tweede persoon sterk verstoort zit in persoonsvormen als *hedde*, *madde* en *witte* (*heb-je*, *mag-je* en *weet-je*).

Van Gestel e.a. bespreken clitisatie en versmelting in het Middelneder-

Jan Zondag ... die naast me zit in 'de Zwaan' en zeet: 't gé vluug, meneer ... p(o)rtegreffeerde van oe vak? Tekening met 'krabbels' van Herman Moerkerk.

lands. Bij clitisatie hecht een voor-naamwoord zich vast aan een werk-woordsvorm. Het onbeklemtoonde persoonlijk voornaamwoord *ge* is volgens het regelsysteem van het Middelnederlands zoals in de zinnen (1) en (2) zelfs verplicht zich te hechten aan de achterkant van het werkwoord dat het tweede zinsdeel van de zin is. Tegenwoordig zouden de *t* en de *g* in het Bosch niet meer kunnen versmelten, maar in de Middeleeuwen kon dit nog net zo gemakkelijk als we nu *zad-doek* kunnen maken van *zakdoek*.

Overleven

Omdat de voornaamwoorden voor de tweede persoon uit het Middelnederlands nagenoeg hetzelfde zijn als in het Bosch en de Brabantse dialecten in het algemeen, is het logisch om aan te nemen dat die verplichting om aan elkaar te groeien in deze dialecten kon overleven. In het Standaardnederlands, waar *gij* vervangen is door *jij*, is deze verplichting tegelijkertijd met *gij* verdwenen.

Wat wel vreemd lijkt, is dat in zin (1), hieronder herhaald als zin (5), volgens deze analyse twee onderwerpen zouden staan. *De* is nu wel vertaald, met de afkorting voor 'geclitiseerd voornaamwoord in de tweede persoon enkelvoud': cl2pev.

- (5) Wè *doe-de* *gij* nou?
Wat doe-cl2pev *jij* nou?
Wat doe *jij* nou?

Toch komt een verdubbeling van een zinsdeel om nadruk te geven, wel vaker voor. Bijvoorbeeld in de Spaanse zin (6), waar een verdubbelde meewerkend voorwerp nadruk aangeeft.

- (6) El libro *le* *doy a el*.
Het boek hem ik-geef aan hem.
Ik geef het boek aan hem.
Zonder nadruk gebruiken Spaanstaligen een zin als (7).
(7) *Le* *doy el* libro.
Hem ik-geef het boek.
Ik geef hem het boek.

Museumstuk

De zinnen (1) en (2) herbergen dus blijkbaar een eeuwenoud verschijnsel dat zich ook moeiteloos manifesteert in moderne zinnen als (8) en (9).

- (8) *Goegelde* *gij* *oew* *sollicitante* *ok*?
Googel-je *jij* jouw sollicitanten ook?
Googel *jij* jouw sollicitanten ook?
(9) *Goegelde* *oew* *sollicitante* *ok*?
Googel-je jouw sollicitanten ook?
Googel *je* jouw sollicitanten ook?

Helaas voor dialectliefhebbers bie-

den zelfs zinnen als (8) en (9) nog geen garantie voor het voortbestaan van de Brabantse dialecten in het algemeen en het Bosch in het bijzonder. Dialecten worden namelijk ook bedreigd, doordat ze steeds lager gewaardeerd worden. Het Bosch heeft daar met name last van, omdat stadsdialecten over het algemeen het laagst gewaardeerd worden.⁷ De standaardtaal daarentegen heeft juist een hogere status.⁸ Daarom wordt ook het Bosch steeds minder vaak gebruikt en aan de volgende generatie doorgegeven.⁹ 'Goegelde *gij* ok al?' mag op het eerste gehoor dan bijzonder eigentijds klinken, het zou zo maar eens kunnen eindigen als museumstuk.

Noten

- 1 C. Hoppenbrouwers, *Het regiolect; van dialect tot Algemeen Nederlands* (Muiderberg 1990).
- 2 H. van den Berselaar, 'ənə veldbonk op ənə werkəndag'. Twee Bossche grammatica's (slot)', in: *Bossche Bladen* 8 (2006) nr.3, p. 121-123.
- 3 A. Weijnen, *Onderzoek naar de dialectgrenzen in Noord-Brabant, in aansluiting aan geografie, geschiedenis en volksleven* (Fijnaart 1937). Over de precieze stappen binnen deze assimilatie wordt niets gezegd.
- 4 F. van Gestel e.a., *Oude zinnen* (Leiden/Antwerpen 1992).
- 5 G. Jansen, *Kun je door de bomen het Bosch nog zien; een onderzoek naar de linguïstische en sociolinguïstische status van het Bosch dialect* (doctoraalscriptie Universiteit Utrecht 1997)
- 6 H. van den Berselaar, *Wè zeet uwes?* ('s-Hertogenbosch 2003).
- 7 A. van Gaalen, *Stadsplat; zes stadsdialecten* (Groningen 1989).
- 8 J. de Vries, R. Willems en P. Burger, *Het verhaal van een taal* (Amsterdam 1993).
- 9 Zie bronvermelding noot 5.